

## ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ ЯК ЧИННИК УТВЕРДЖЕННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

*Стаття посвячена рассмотрению роли плюрализма подходов в утверждении постнеклассического этапа развития методологии юриспруденции. Автор приходит к выводу, что введение аксиологического компонента в систему методологии юриспруденции, имплицитно ориентирует на ценностное отношение к праву. В постнеклассический этап развития методологии юриспруденции наибольшее значение имеют подходы, которые в своей основе имеют ценностную идею, которая детерминирует стратегию исследования. Такими подходами в системе современной методологии юриспруденции являются аксиологический, цивилизационный, антропологический, которые позволяют раскрыть сущность права как социокультурного феномена.*

*The article is devoted consideration of role of pluralism of approaches in the establishment of the postnonclassic stage of development of the methodology of jurisprudence. The author comes to the conclusion, that introduction of axiological component to the system of methodology of jurisprudence, implicationally orients on the valued attitude toward a law. In the postnonclassic stage of development of methodology of jurisprudence a most value is had approaches, which in the basis have the valued idea which determines research strategy. Such approaches in the system of modern methodology of jurisprudence are axiological, civilization, anthropological, which allow to expose essence of law as the social and cultural phenomenon.*

На шляху утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській юриспруденції актуалізуються пошуки нових засобів осягнення права, а також проходить процес докорінного переосмислення традиційних. Ця проблема ще більш актуалізувалась на тлі нового образу гуманітарного знання, що постає у світоглядній реальності нашого часу та тенденцій самої юриспруденції, яка в пошуку засобів подолання методологічної кризи змушена постійно звертається до здобутків філософської думки минулого та сучасності.

В цих умовах набуває все більшої значущості розгляд підходів як складової сучасної методології юриспруденції та зростає потреба в визначенні їхньої сутності, що передбачає всебічне

філософсько-правове осмислення. Адже до нашого часу залишається дискусійним питання щодо визначення поняття підходів і залишається відкритою проблема їхнього місця в системі методології юриспруденції. Осягнення сутності підходів як складової методології юриспруденції і розкриття ролі плюралізму підходів як чинника утвердження постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції. В сучасній методології юриспруденції плідно використовуються засоби пізнання, формування яких стало результатом її тривалого багатоетапного розвитку. Водночас, не слід недооцінювати той факт, що філософсько-методологічні орієнтири певної світоглядної епохи завжди формувались як своєрідна альтернатива минулої.

Метою дослідження є розкриття різноманітності підходів як чинника утвердження постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції.

Особливості некласичної та постнекласичної методології розглядалися у працях таких дослідників як Ю. Габермас, П. П. Гайденок, В. С. Лук'янець, А. П. Огурцов, Л. В. Озадовська, В. С. Ратніков, О. М. Соболев, В. С. Швирьов та інших. Фундаментальне значення для розуміння процесів трансформації методології юриспруденції та місця і функцій підходів в цій системі мають праці В. М. Баранова, М. В. Баранової, О. О. Бандури, Х. Н. Бехруза, А. І. Бризгалова, Ю. Ю. Ветютнева, О. О. Гайдуліна, В. Г. Графського, Д. А. Гудими, С. Д. Гусарева, М. А. Дамірлі, З. Д. Денікіна, В. В. Дудченко, О. В. Кресіна, А. А. Козловського, А. Ф. Крижанівського, В. В. Лапаєвої, Ю. М. Оборотова, В. Б. Першина, А. В. Полякова, П. М. Рабіновича, В. М. Селіванова, О. Ф. Скакун, М. М. Тарасова, О. Д. Тихомирова та інших авторів.

Методологія юриспруденції пройшла складний шлях становлення та розвитку, що в значній мірі відповідають як стадіям становлення юриспруденції в якості особливої галузі знань в системі гуманітарних наук, так і етапам розвитку методології, котра є особливим соціокультурним феноменом світоглядної реальності. Відповідно до цього можна визначити й зміст різноманітних етапів розвитку методології юриспруденції, розкрити тенденції, що зумовили введення нових компонентів в цю систему, зокрема аксіологічного підходу як її самостійної складової.

Методологія юриспруденції є однією зі складових сучасного гуманітарного знання. Водночас, методологія юриспруденції має свою специфіку, що визначається її завданнями та сферою

застосування, а також процесами в царині правової реальності, котрі зумовлюють необхідність розробки відповідних пізнавальних стратегій. Методологія юриспруденції є складовою гуманітарної сфери тому, що царина методів, прийомів, підходів, парадигм та інших засобів пізнання є завжди сферою філософії, а відповідно до пізнавальних потреб юриспруденції – складовою філософії права. Також не можна не погодитися з твердженням про те, що методологія юридичної науки набуває нині (як, до речі, і завжди) за часів існування державно упорядкованого суспільства значну культурну цінність і має для сучасного суспільного руху більше значення, ніж навіть відкриття природничо-наукового характеру. Вона безпосередньо зачіпає потреби та інтереси людей, на які державні рішення спрямовані. Саме тому зазначені потреби та інтереси мають бути своєчасно відображені у вироблених і таких, що приймаються, державних рішеннях [1, 25].

Відповідно до типів раціональності, що були домінуючими в певний період розвитку світоглядної реальності, методологія юриспруденції в своєму розвитку пройшла три основних етапи: 1) класичний; 2) некласичний; 3) постнекласичний. В кожному з етапів розвитку методології юриспруденції були розроблені, введені та плідно використовувались нові засоби пізнання, а також йшов процес розширення вже існуючих. З введенням нових засобів пізнання та докорінним оновленням існуючих і починається наступний етап розвитку методології юриспруденції, що формується як альтернатива світоглядно-методологічним орієнтирам попередньої епохи. Основою класичного етапу розвитку методології юриспруденції є принципи та методи. Ці компоненти відрізняються від підходів та парадигм, поняття яких були введені в науковий дискурс у некласичний і постнекласичний етап розвитку методології пізнання.

Некласична та постнекласична методологія юриспруденції в наш час виступає альтернативою тим методологічним орієнтирам, що склались на основі класичної філософської думки. Водночас, якщо у правовій літературі доволі чітко визначені особливості класичної методології юриспруденції, то специфіка некласичної та постнекласичної методології юриспруденції не висвітлена в повній мірі. В цьому контексті необхідно визначитись з ціннісною основою некласичної та постнекласичної методології юриспруденції, адже саме наявність ціннісного компоненту разом

з введенням нових компонентів є тим критерієм, що яскраво відсвітлює розмежування етапів її розвитку.

Методологія юриспруденції є результатом дискурсу, в межах якого здійснюється процес взаємодії різноманітних когнітивних стратегій осягнення права, визначаються фундаментальні методологічні засади його пізнання. Вона є єдністю трьох взаємозалежних частин – доктринально-ідеологічної, стратегічної та інструментальної. Першу з цих частин можна розглядати як парадигму дослідницького бачення права, себто тип праворозуміння. Друга представляє собою царину підходів, що зумовлюють загальну спрямованість дослідження права, вибір стратегії його осягнення. Третя частина є системою когнітивних практик, своєрідним набором методологічних інструментів у виробництві знань про право. Інструментальна частина методології юриспруденції свідомо залишає поза увагою питання про сенс і призначення права, відповідність його нормам моралі; вона намагається бути нейтральною щодо ціннісного наповнення права. Водночас, методологія юриспруденції в цілому, як єдність доктринально-ідеологічної, стратегічної і інструментальної частин не є нейтральною щодо цінностей, які закладаються в основу образу права

Розглядаючи співвідношення підходу та методу російський автор М. М. Тарасов приходить до низки висновків, що мають концептуальне значення для проблеми, що вирішується у даному дослідженні. Він відзначив, що при дослідженні підходу слід враховувати низку методологічних установок, що зумовлюють межі його розгляду. Насамперед, методологічні проблеми юридичної науки не можна вирішувати шляхом прямої екстраполяції до її царини дослідницьких засобів із філософії, метатеорій та інших наук; вони повинні бути подолані самою юриспруденцією. Водночас, слід погодитись з М. М. Тарасовим, що сучасна наука, перш за все юридична, характеризується високим ступенем інтеграції, трансляцією між різними галузями результатів і методів дослідження, себто залученням методологічного інструментарію з інших наук. Все це виступає необхідною умовою для її розвитку. Висування на передній план певних засобів дослідження обумовлюється філософськими ідеями, соціальними та культурними цінностями, цілями й задачами конкретних досліджень, що актуалізуються в рамках юриспруденції. Крім того, природа держави і права, себто внутрішня логіка предмету самої юридичної науки, безпосередньо визначає можливість застосування в її межах засобів дослідження

інших наук [2, 37]. М. М. Тарасов вважає, що "методологічний підхід у правознавстві – це те, як право та правові явища можуть бути усвідомлені в процесі дослідження" [2, 47].

Саме тому дослідник доходить обґрунтованого висновку, що причиною звернення юридичної науки до методологічних підходів, є необхідність залучення до її методологічного арсеналу тих чи інших систем і схем наукового мислення, які забезпечують найбільш глибоке, всебічне пізнання держави та права. М. М. Тарасов відносить до таких систем і схем класичну та різного роду неklasичні логіки, математику, теорію систем, теорію діяльності [2, 47].

Підхід по відношенню до методу є більш високим рівнем методології; водночас тільки деякі з видів підходів ґрунтуються на одному чи декількох методах, що певним чином пов'язані у певну стратегію – наприклад компаративістський, типологічний та ін. Разом з тим, в основі підходів є концептуальна ідея, що безпосередньо визначає спрямованість та впливає на інтерпретацію результатів дослідження. Таким чином підхід є формою органічного поєднання світоглядно-філософської спрямованості з методичним інструментарієм, що використовується в певній галузі дослідження.

В сучасній юриспруденції нерідким є ототожнення типу праворозуміння та підходу. Наприклад, А. В. Поляков визначає тип праворозуміння як певний образ права, котрий визначається сукупністю найбільш загальних теоретичних ознак права та найбільш загальних ознак практичного (ціннісного) ставлення до нього [3, 81]. Цей російський дослідник безпосередньо пов'язує тип праворозуміння та тип наукової раціональності, що змінюється протягом історичного часу. А. В. Поляков визначає три основних типи наукової раціональності: класичний, неklasичний та постнеklasичний. Класичний тип наукової раціональності включає до себе різноманітні напрямки метафізики, діалектики, позитивізму; неklasичний – неопозитивізм, феноменологія, екзистенціалізм, герменевтика, структуралізм, фрейдизм. Постнеklasичний тип наукової раціональності виявляється у постпозитивізмі, постструктуралізмі, сінергетиці. Класична західна правова думка, за А. В. Поляковим, сформувала три основних підходи до розуміння права (три типи праворозуміння) – природно-правовий, етатистський, соціологічний [3, 81].

Позиція А. В. Полякова має певні дискусійні аспекти. Тип правозуміння й підхід до права представляють собою різні рівні методології юриспруденції. Водночас, вельми корисним для нашого дослідження є визначення комунікативного підходу до права, що має прихильників й у сучасній українській юриспруденції. При цьому не можна погодитись з його думкою, що комунікативний підхід відноситься до постнекласичного типу раціональності, більш правильним є віднесення його до некласичного типу.

Парадигма по відношенню до підходу виступає як більш високий рівень методології, який зумовлює саму постановку проблеми, що досліджується. Підходи, у відповідності до парадигми, котра визначає постановку певної наукової проблеми, розкривають загальну спрямованість дослідження та інтерпретацію отриманих результатів. Парадигма безпосередньо впливає на відбір підходів, водночас, відбувається й зворотній зв'язок. Адже за допомогою підходів, що визначають стратегію дослідження та інтерпретацію отриманих результатів, може проходити становлення нової парадигми. У такому контексті варто згадати висновки Т. Куна щодо нормальних та революційних періодів розвитку будь-якої науки.

Підхід є засобом залучення до методологічного інструментарію наукових і світоглядно-філософських ідей, що надають можливість розкрити різноманітність інтерпретацій права. **Підходом у методології юриспруденції можна вважати загальну спрямованість дослідження, обумовлену певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права. Вибір підходу визначає відбір методів дослідження, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї [4, 41].**

Найбільш важливими функціями підходів у методології юриспруденції є гносеологічна, оцінювальна та інтеграційна. Гносеологічна функція полягає в розробці такого знання про право й правові явища, що відповідає основним критеріям науковості – верифікації, цілісності, системності та ін. Отже, у відповідності з гносеологічною функцією, кінцевим результатом застосування підходів у правових дослідженнях є істинне, науково обгрунтоване знання про право. Реалізація цієї функції підходів безпосередньо залежить від вибору методів, що виконують роль інструментальної частини в методології юриспруденції. Оцінювальну функцію підходів можна вважати однією з

найважливіших для сучасної методології юриспруденції. Оцінці, в межах підходів, підлягають як право, так і інші явища, що пов'язані з правом. Оцінювальна функція також розкривається в поєднанні істинного та ціннісного пізнання права, що є визначальним для підходів. Оцінювальна функція реалізується шляхом співставлення права з певними цінностями, що постулюються як фундаментальні в кожному з підходів. Ціннісний підхід передбачає розуміння права крізь призму цінностей, що є основою права та можуть забезпечуватись ним. Інтеграційна функція полягає в тому, що в межах певного підходу право проходить через процес міждисциплінарного осягнення, себто призму досвіду дослідження в різноманітних галузях знання. У сучасних правових дослідженнях інтегративна функція найбільш чітко проявляється через такі науки, як філософія права, соціологія права, порівняльне правознавство тощо.

В сучасній юриспруденції плідно застосовується широкий спектр різноманітних підходів, серед яких найбільший запит мають кілька з них. Серед тих підходів, що висувують на перший план певний метод, є порівняльний. Він є центральним у методології такого напрямку юриспруденції як порівняльне правознавство та передбачає різноманітні види порівняння – бінарне, проблемне та інші. Цей підхід не несе в собі певну світоглядно-філософську ідею та має центральним компонентом метод порівняння, на основі якого будуються інші складові методології пізнання. Водночас, навіть такий різновид підходу може приймати вигляд розгорнутої компаративної стратегії, формувати особливу пізнавальну конструкцію в сучасній світоглядній реальності та слугувати потужним чинником розвитку методології юриспруденції, утвердження її постнекласичного стану.

У межах кожного з підходів право розглядається як втілення певних цінностей, що виступають як критерій його оцінки. Для методології юриспруденції беззаперечною інновацією є введення ціннісного компоненту до методології правового пізнання, що здійснюється шляхом використання підходів. Це є відмінним від традиційної для модерної інтелектуальної традиції принципової відмови від ціннісної складової у методології юриспруденції.

Також в системі підходів, що застосовуються в сучасній методології юриспруденції та визначають її зміст як частини постнекласичного знання, одним з центральних є антропологічний підхід. Він визначає цінність людини в правовій реальності та розкриває

різноманітні аспекти цієї проблематики. Водночас, у сучасному філософсько-правовому дискурсі постійно триває дискусія щодо співвідношення аксіологічного та антропологічного підходів. Ця проблема буде розглянута нами в цьому дослідженні згідно принципам додатковості та діалогізму.

Серед підходів, що мають в основі певну світоглядно-філософську ідею, є цивілізаційний, комунікативний та інші. Окремою складовою методології юриспруденції, що має в своєму фундаменті ціннісну складову, є герменевтичний підхід. Водночас, постає питання про те, чи є він підходом, котрий висуває на перший план певний метод, або має світоглядно-філософську основу? Ю. М. Оборотов додержується точки зору про методологічний плюралізм як найважливіший чинник розвитку сучасної юриспруденції, що становить фундамент для використовуваних підходів і дозволяє дійти до найбільш оптимальних варіантів в осягненні правової та державної реальності [5, 4]. В. В. Дудченко в контексті дослідження правового плюралізму цілком справедливо зазначає, що процеси трансформації у методології сучасної вітчизняної юриспруденції, спонукають по-новому замислитись над її завжди актуальними проблемами. За допомогою нових підходів, згідно з точкою зору В. В. Дудченко, можливо розглянути право як найважливішу складову людського буття, що має власну основу існування та розвитку [6, 10]. Вельми важливими для розкриття сутності підходів у методології юриспруденції є висновки В. В. Дудченко стосовно відповідності природі права комплементарно-цілісного пізнання, що включає в себе ідеї (метафізика), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія) [7, 250].

З цього приводу український філософ права А. А. Козловський зауважив: "втрата монопольного становища єдиновірного "діалектико-матеріалістичного підходу дозволила використовувати розробки сучасних філософських напрямків і в такий спосіб забезпечити універсальність отриманих результатів" [8, 8].

Водночас, методологічний плюралізм не означає відмову від поняття "істина", що є однією з фундаментальних ідей постмодернізму. В межах цього світоглядно-філософського напрямку поняття "істина" вважається таким, що на сучасному етапі наукового пізнання є надмірним, зайвим чи периферійним, міфологічним уявленням. Такий постулат постмодернізму робить неможливою науку, як специфічне пізнавальне ставлення людини до світу. Більш продуктивними, але водночас і важчими, є зусилля



по упорядкуванню й організації нового культурного й наукового досвіду в такий спосіб, що поняття істинності при цьому не дезавуюється, а набуває більш широкого значення [9, 113]. Це й можна вважати основоположним постулатом нового, постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції.

Російський вчений В. Г. Графський, характеризуючи стан методології юриспруденції зазначає, що однією з найбільш дискусійних питань у цьому контексті є кількість і ієрархія методологічних підходів до права. Дослідник доходить висновку, що існує два-три основних, до яких від відносить юридичний позитивізм і юс-натуралізм, а також відкрити царину багатоманітності підходів (філософський, соціологічний, нормативістський, психологічний, феноменологічний, герменевтичний, комунікативний, антропологічний та ін.). Цей дослідник зазначає також складність визначення ієрархії підходів, адже вони є різними за ступенем авторитетності, а також різними за своєю науковою, навчальною та практичною роз'ясненістю та втіленням [10, 144]. Аналізуючи його позицію слід зауважити, що існує певне ототожнення між типом праворозуміння та підходом, що видається не в повній мірі методологічно коректним.

Підведемо підсумки. Плюралізм підходів є втіленням постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції, відображенням поліморфізму правового пізнання та гносеологічної ситуації в праводержавознавстві в цілому. Саме введення в систему методології юриспруденції поняття підходу імпліцитно орієнтує на ціннісне ставлення до права та правових явищ. В постнекласичній методології юриспруденції найбільший запит мають підходу, що в своїй основі мають ціннісну складову, певне ціннісне "ядро", фундаментальну ціннісну ідею, що детермінує стратегію дослідження. Аксиологічний підхід в постнекласичному дискурсі є центральним, також потужний евристичний потенціал має герменевтичний підхід, що завжди орієнтований на певні цінності, на основі яких відбувається осягнення права. Також слід особливо відмітити антропологічний та цивілізаційний підходи, що також орієнтовані на сприйняття права та правових явищ крізь призму певних цінностей. В методології сучасних правових досліджень вищеназвані підходи використовуються за принципом додатковості та дозволяють всебічно розкрити сутність права як соціокультурного феномену.

### *Література:*

1. Селіванов В. М. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні / В. М. Селіванов // Право України. – 2006. – № 4. – С. 21 – 28.
2. Тарасов Н. Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа) / Н. Н. Тарасов // Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 31 – 50.
3. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций / Поляков А. В. – СПб.: Издательский дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2004. – 864 с.
4. Фальковський А. О. Поняття та функції методологічних підходів у сучасних правових дослідженнях / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 45 / ред. кол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. – Одеса: Юрид. л-ра, 2009. – С. 40 – 44.
5. Оборотов Ю. М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): Монографія / Оборотов Ю. М. – Одеса: Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.
6. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: монографія / В. В. Дудченко; ОНЮА. – Одеса: Юрид. л-ра, 2006. – 304 с.
7. Дудченко В. В. Правова реальність: до постановки проблеми / В. В. Дудченко // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць / Редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – Одеса: Юрид. л-ра, 2004. – Вип. 22. – С. 10 – 15.
8. Козловський А. А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А. А. Козловський – Чернівці: Рута, 1999. – 295 с.
9. Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озадовська Л. В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: Монографія / Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озадовська Л. В. – К.: 2000. – 304 с.
10. Графский В. Г. Интегральная (общая, синтезирующая) юриспруденция как теоретическое и практическое знание // Наш трудный путь к праву: Материалы философско-правовых чтений памяти академика В. С. Нерсисянца / В. Г. Графский. – М.: Норма, 2006. – С. 140 – 165.